

ԱԿՆԱՐԿ ՄԸ
ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԿՐԹԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՈՐԾԻՆ

Մուրատ և Ռափայէլ անմահ բարերարներու կտակներով և Մխիթարեան Միաբանութեան զոհաբերութեամբ ստեղծուած, պահուած և Հայ ժողովրդին այնքան ազգային ու բարոյական տեսակէտով բարիքներ ընծեուած Մուրատեան և Ռափայէլեան բարձրագոյն զոյգ վարժարաններուն քով, անոնց Հարկւրամեայ գոյութեան համար յօրինուած Յորեկինական լուսաւոր շրջանակին մօտ անհրաժեշտ է ուրուագրել՝ գոնէ ընդհանուր գծերու մէջ՝ հեռանկարը Մխիթարեանց կատարած կրթական ընդհանուր գործունէութեան և հետեւաբար Արեւմուտքի և Արեւելքի մէջ անոնց բացած տարրական ու միջնակարգ դպրոցներուն, անոր համար որ Մուրատ-Ռափ. վարժարաններու հաստատութենէն դարձ անշուշտ արդէն Հայ ազգի «Լուսանորդը» և անոր վերածնութեան Հայրը՝ Մխիթար, իր հիմնական ծրագիրներուն մէջ՝ անբաժան Գրականէն ու Քարոզչականէն՝ զրաւ նաեւ կրթականը:

Երկրորդ՝ որովհետեւ այդ դպրոցներն ընդհանրապէս, մանաւանդ Մուրատ-Ռափ.ի հիմնարկութենէն վերջ այն ծրագրով կազմակերպուեցան՝ որ ըլլային իբրեւ սերմնարաններ՝ ընդհանուրին հետ պատրաստելու նոյն Մուրատ-Ռափ. բարձրագոյն վարժարաններուն համար նախնական ընտիր տարրեր, որպէսզի ասոնք աւելի դիւրաւ և աւելի հիմնովին կարենային ազգայինին հետ Եւրոպական միջավայրի և քաղաքակրթութեան բարիքներն իւրացնել, բաշխելու համար ապա զայն Կ. Պոլսոյ և զաւառի Հայութեան, ինչպէս որ ըրին իսկապէս. վկայ՝ անոնց Հարկւր տարուան զրական - կրթական - ազգային - ընկերական մեծ դերն և արդիւնքները:

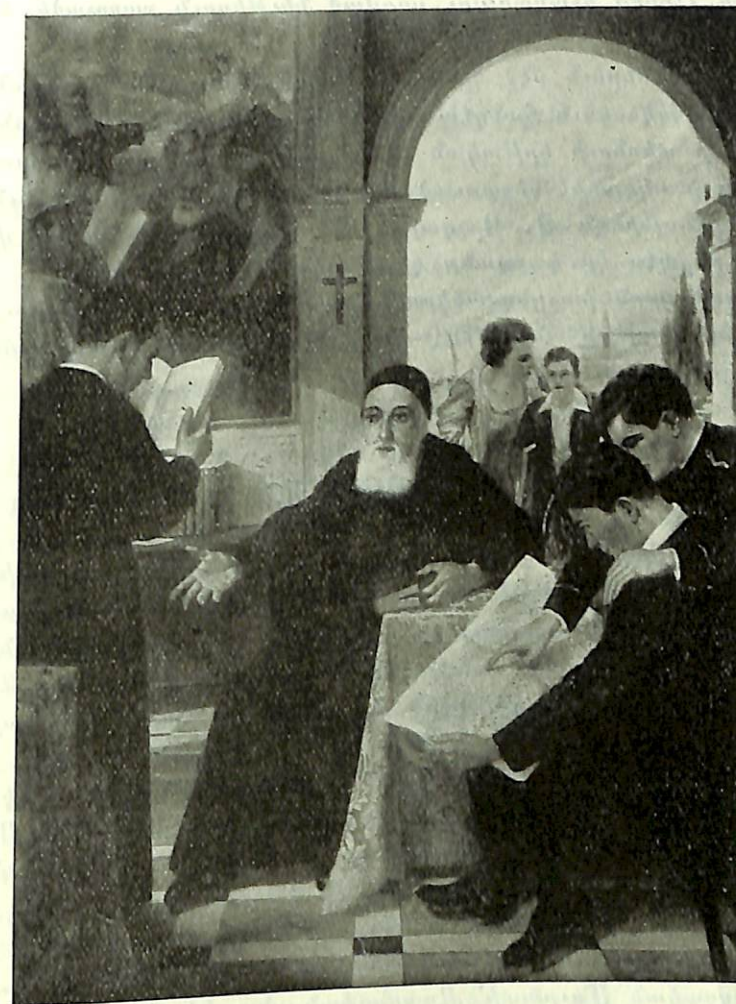
Ա.

ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ ԵՂԻՍԱԲԵԹՈՒՊՈԼՍԻ ՄԷՋ
(ԹՐԱՆՍԻԼՈՒԱՆԻԱ)

Երախայրեքը Մխիթարեան նախնական կրթական ձեռնարկին՝ Եղիսաբեթուպոլսի վարժարանն է, հիմնուած մեծն Մխիթարի թելադրութեամբ՝ Հ. Ղազար և Հ. Մարկոս վարդապետներուն ձեռքով՝ զորս Մխիթար իբրեւ լուսատու ճրագ էր զրկած Հունգարահայ այդ հեռաւոր գաղութին:

Մեր անդրանիկ դպրոցին նաւակատիքը կը կատարուի 1746ին՝ տեղւոյն Մխիթարեան առաքելութեան նորակերտ վանատան մէջ: Աշակերտներու սկզբնական 30 թիւը հետզհետէ կը բարձրանայ մինչեւ 60-ի (1790): Անոր զարգացումը կը ներբողէ Չամչեան՝ զայն տեսնելէ յետոյ (շուրջ 1790ին), գեղեցիկ ատենաբանութեամբ ժողովրդեան կը ցուցնէ կրթութեան մեծամեծ բարիքները: Հետաքրքրական է այդ տաղանդաւոր մարդուն գծած ծրագիրը՝ որ գաղափարի մեծութեան հետ կրթական ու դաստիարակական մեծ փորձ և հմտութիւն կը ցուցնէ:

Կը խօսի գիշերօթիկ վարժարանի վրայ, և նախ շէնքի մասին, յետոյ դաստիարակ-

Ն. Կ. Յ. ԱՃԷՄԵՆՆԻ

ՄՈՒՐԱՏ. ՎԱՐԺ.

ՄԻԻԹԱՐ ԳԱՍՏԻԱՐԱԿ

րակներուն և աշակերտներուն և ծառայից և անոնց տնտեսականի մասին: Երկրորդ՝ ժամակարգ օրական, ուսումնական - կրթական - կրօնական պարտականութիւններու ժամանակ և բաժանում: Երրորդ՝ կերակուր և զգեստ. և հուսկ Ուսման առարկաները ծրագրով մը՝ որ վեց տարի կը տեւէ: Իր կարեւորութեան համար կ'արժէ նշանակել այդ ծրագիրը, որ ինչպէս կը տեսնուի՝ աւելի բարձրագոյն վարժարան մը կ'ենթադրէ.

Ուսանելիք ի դպրատան են սոքին.

- Ա. Լեզուն ամենայն հանգամանօք, այն է՝ քերականութեամբ, ճարտասանութեամբ եւն:
- Բ. Քաղաքավարութիւն մարդավարութիւն եւն:
- Գ. Փիլիսոփայութիւն ամենայն մասամբ, այն է՝ մաթեմատիկայն, լօճիկայն, ֆիզիկայն և մեթաֆիզիկայն:
- Դ. Իրաւագիտութիւն ամենայն մասամբ, այն է՝ քաղաքական իրաւունք՝ թէ՛ ընդհանրական և թէ՛ մասնաւոր, դոյզն ինչ եւս եկեղեցական իրաւունք:
- Ե. Տեղեկութիւնք արտաքին իրաց, այն է՝ պատմաբանութիւն, ժամանակագրութիւն և աշխարհագրութիւն:
- Զ. Համառօտ տեղեկութիւն բանից Աստուածաշնչի և աստուածաբանական գիտութեան:
- Է. Յայտնիկ յաւելեալ լինի և փոքր ինչ վարժութիւն երաժշտութեան և նկարչութեան:

*Benedicendo di cuore la Congregazione Mechitarista, che si
 è acquistata tanti meriti nell'educazione della gioventù armena, imploro
 da Dio per tutti i suoi membri e per gli ex-alunni delle sue scuole i migliori
 favori celesti*

Léonard Carré Tissierant

Վ.ՍԵՄ. ԾԻՐ. ԵԻԳԻՆԻՈՍ ԹԻՍՍԸՐԱՆ, ՔԱՐՏՈՒՂԱՐ ԱՐԵԻԵԼ. ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ Ս. ԺՈՂՈՎԻ
 ՆԱԽԱԳԱՀ ՄՈՒՐԱՏ-ՈՍԳՈՅԵԼԵԱՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻ ՅՈՐԵԼԻՆԱԳԱՆ ՀԱՆԳԵՍԻՆ

վարժարանը, և սակայն այդ, ազգասէր և անձնուէր Մխիթարեանը երբեք վհատած
 չէ, և իր վարժարանը Նախախնամութեան ձեռքով փրկելի թուչունի նման միշտ
 յարութիւն առած է իր մոխիրներէն, ի հեճուկս ժամանակներու դժնդակութեան:

Կրթական ընդարձակ գործը՝ որուն մէջ այնքան արժանապէս կը հռչակուէր Հ.
 Անանիայի անունը՝ կը մօտենար այնպիսի շրջանի մը որ յարաբերական կապեր կը
 ստիպուէր ունենալ: Այդ թուականներուն, 1834 և 1836, Փատուայի ու Վենետիկի
 մէջ կը բացուէին իրարու ետեւէն Մուրատեան և Ռափայէլեան վարժարանները, և

Բերայի (Սագըզ Աղամ) վարժարանի Տեսչութիւնը և աշակերտները զինադադարիմ - 1918

Կեդրոնը՝ Հ. Աւետէք Գաղէզ. (մեծաւոր), ծախիւն՝ Հ. Եփրեմ Ապրոյ (Տեսուչ), Հ. Ա.
 Ղազեկեան, Ստ. Էֆ. Կուրաիկեան, Ա. Ա., Հ. Յ. Աստուրեան, - Հ. Ա. Գ. Ե. աչիւն՝ Հ.
 Թադէոս Վ. Թումաճան, Հ. Անտոն Զնոյեան, Հ. Եսայի Տայեցի, Ա. Ա., Հ. Յա-
 կոբոս Բոսպըլըզեան.

որպէս զի, ինչպէս ակնարկեցինք, բարձրագոյն միջավայրին բարիքներէն օգտուելու
 յարմար տարրեր գային՝ հարկ էր աւելի կազմակերպութիւն մը և ուսումնական յատուկ
 ծրագիր: Ատոր համար էր որ բարձրագոյն վարժարաններու հաստատութեան նախօ-
 բեակին (1833) Գերպ. Սումալ Հ. Անանիային կը հաղորդէ Կարգաւորութիւններ և
 ծրագիր՝ Մուրատեան վարժարան զրկելուիլիք աշակերտներու ընտրութեան համար, և
 այդ նպատակով իսկ կը սահմանէ Յանձնաժողով մը - Հ. Անանիա - Հ. Սրապիոն -
 Հ. Կարապետ - որ ապա աւելի ձեւ կ'առնէ Հոգաբարձութեան ժողով անունով՝ Քաղկեդոնի
 վարժարանին փայլուն շրջաններուն (1870-1910): Կրթական մակարդակին բար-
 ձրութեան համեմատ Գերպ. Սումալ այս անգամ վանքէն նպաստ ալ կը խոստանայ:

Այդ կարգաւորութիւններով և ուսումնական բարձրագոյն ծրագրով մը 1834ին

Ղալաթայի դպրոցին մէջ 72 աշակերտներ կը սորվէին. Մուրատեան վարժարանի համբաւն էր որ կը հմայէր, և անոնցմէ է որ տարուէ տարի 15 ընտիրներ՝ վարդապետի մը առաջնորդութեամբ Մուրատեան և Ռափայէլեան վարժարան կը բերուէին:

Հ. Անանիա այդ շրջանին նոր շէնք մը կը շինէր Սազըզ Աղաճի կողմը և այնտեղ կը փոխադրէր Բերայեան հին դպրոցի և Ղալաթայի աշակերտութեան մեծ մասը՝ շուրջ 100 հոգի, թողլով Ղալաթայի մէջ 40 հոգի իր բարձր հակողութեան տակ:

Մխիթարեան աշակերտութեան 140 թիւը հետզհետէ կը բարձրանայ մինչեւ 200ի (1850): Այդ շրջանին Հ. Անանիա արդէն ծերացած պարտասած էր. իր գործը կը շարունակէին՝ Հ. Աբրահամ ճարեան և ապա Հ. Մանուէլ Քաջունի, որ արդիւնաւոր գործիչ եղաւ հոն: Աշակերտութեան թիւը կը հասնէր 125 ցօրեկօթիկներու: 1870ին երրորդ անգամ մոխիր կը դառնար, ու չորս տարի յետոյ նոյն յարգելի Հօր ջանքերով կը վերաշինուէր (1875ին):

Յաջորդաբար այդ կրթարանին մէջ արդիւնաւորապէս գործեցին Հ. Մելգոն Մէհէրեան, Հ. Բարսեղ Մարտիրոսեան, Հ. Վարդան Շիշմանեան, Հ. Եփրէմ Ոսկանեան, Հ. Գրիգորիս Մէրճանճեան, Հ. Դաւիթ Նազարէթեան և վերջին շրջաններու՝ Հ. Ս. Երեմեան, Հ. Վարդան Վ. Հացունի, Հ. Եփրեմ Ապրոյեան, Հ. Աւերսիս Վ. Յովսէփեան և ներկայիս Հ. Յակոբոս Բոսպըրճեան:

Զ.

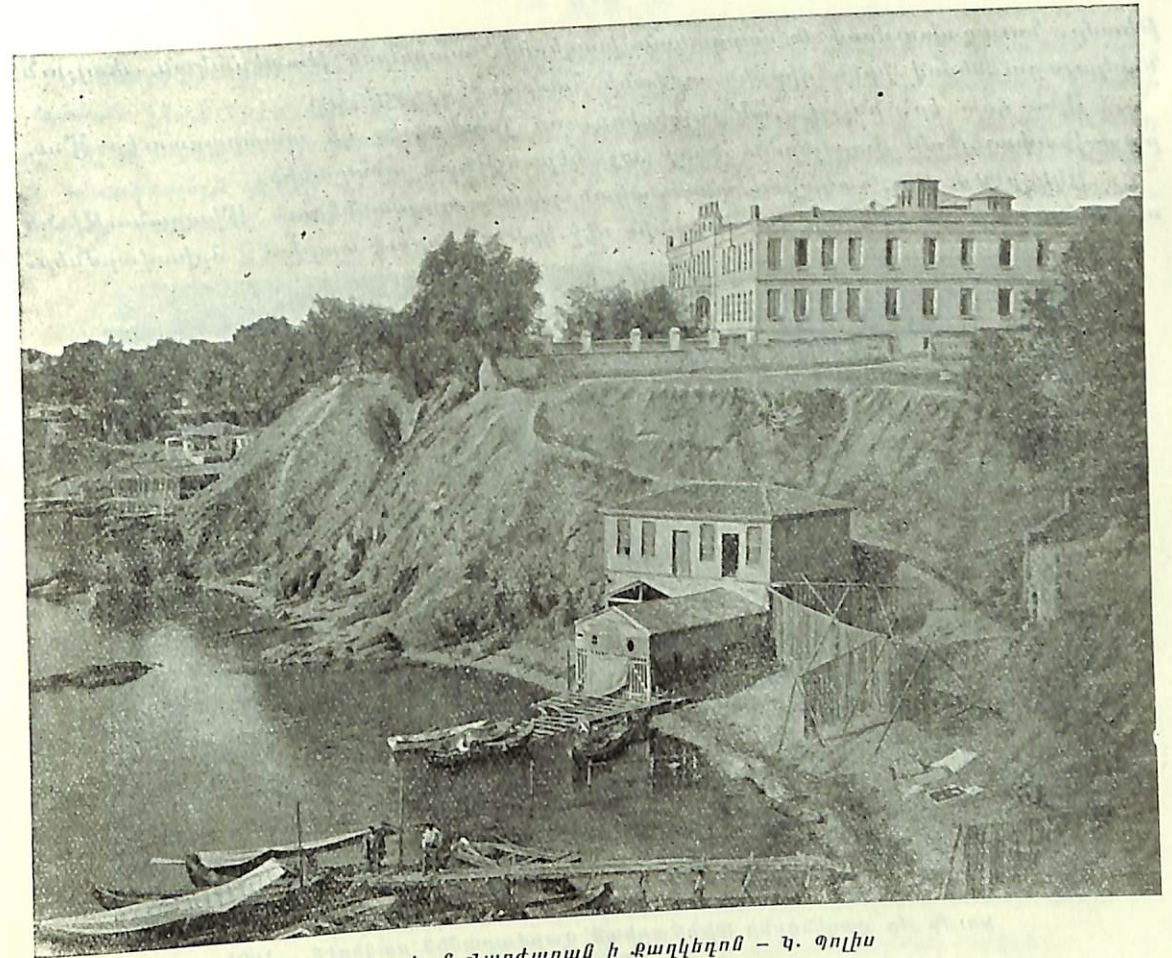
ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ Ի ՔԱՂԿԵԴՈՆ - Կ. ՊՈԼԻՍ

Երբ 1870ի հրդեհը մոխիր կը վերածէր Բերայեան վարժարանը, անդին տարիներով ըղձացուած ու մեծ ջանքով գիշերօթիկ Միջնակարգ կրթարան մը (գիմնազ) մը կը բացուէր Քաղկեդոնի մէջ ճիշդ նոյն տարին՝ այն է 1870 Յունուար 14ի Օսմանեան Պետութեան Հանրային Ուսմանց Նախարարութեան հրամանագրով: Վարժարանն իսկապէս ղեկավար էր իր գեղեցիկ ղերբով. Քաղկեդոնի կողմը, Մարմարա ծովուն և կղզիներուն ղիմաց դարեւանդի վրայ, արեգդէմ ու ծովահայեաց, շէնքով մը որ ընդարձակ սրահներ ունէր և ծառազարդ հովասուն խաղավայր՝ հիւրընկալելու համար աւելի քան 150 աշակերտներ:

Ուսումնական ծրագիրն հետեւեալն է վեց տարուան շրջանի բաժնուած, յաւելեալ նախապատրաստական ընթացքով մը:

- Ա. Կրօնագիտութիւն - Բարոյական:
- Բ. Լեզուներ՝ Հայերէն, Տաճկերէն, Գաղղիերէն, Անգղիերէն և Յունարէն:
- Գ. Քերականութիւն, Ճարտասանութիւն և Մատենագրութիւն:
- Դ. Պատմ. Սրբազան, Ազգային, Օսմանեան, Ընդհ. հին և նոր Ազգաց: — Ժամանակագրութիւն:
- Ե. Չափաբերական ուսմունք՝ Թուաբանութիւն, Գրահաշիւ, Երկրաչափութիւն:
- Զ. Բնական պատմութիւն, Բնաւորութիւն և Բնախօսութիւն:
- Է. Իմաստասիրութիւն, Օրէնսգիտութիւն:
- Ը. Պարզատուար և կրկնատուար վաճառականական:
- Թ. Գեղագրութիւն հայ. տաճկ. և եւրոպական:
- Ժ. Նկար. Դիմագծութիւն, Գծագրութիւն ճարտարապետական եւն:
- ԺԱ. Երաժշտութիւն ձայնական և գործիաւոր. Գաջնակ և Զութակ (առանձին ըստ կամս):
- ԺԲ. Մարմնակրթութիւն:

1896-1906ի Յայտարարութեանց մէջ բարեփոխուած է այդ ծրագիրը՝ ինչ ինչ

Մխիթարեան վարժարան և Քաղկեդոն - Կ. Պոլիս

յաւելումներով նիւթերու, և փոփոխութեամբ լեզուներու: Երկամեայ նախապատրաստականէն յետոյ կ'աւանդուի վեցամեայ միջնակարգ շրջանինը, որու վերջին տարին կը համապատասխանէ լիկէոնի Ա. տարւոյն:

ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳ. Գ. ԴԱՍ. — Քրիստոնէական, Լեզուներ՝ Հայերէն, Գաղղիերէն, Տաճկերէն, Թարգմանութիւն, Պատմութիւն, Աշխարհագրութիւն, Թուաբանութիւն, Իրազխտութիւն, Գեղագրութիւն, Երաժշտ. ձայնական, Գծագրութիւն, Մարմնամարզ:

Գ. ԴԱՍ. — Քրիստ. վրդ., Լեզուներ՝ Հայ. Գաղղ. Տաճկ. Իտալ. Թարգմանութիւն, Պատմ. Աշխարհագր. Թուաբանութիւն, Բնական պատմ. Գեղագր. Երաժշտ. ձայնական, Գծագր. Մարմնամարզ:

Ե. ԴԱՍ. — Շարունակութիւն նոյն նիւթերուն՝ յաւելումով Գերմաներէնի:

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԿԱՐԳ. Զ. ԴԱՍ. — Բարոյախօսութիւն գործնական, Հայ լեզու և հայ. մատենագրութիւն, Գաղղ. լեզու և մատենագր. Տաճկ. Իտալ. Գերմաներէն. Պատմ. Չափաբերութիւն, Բնաբանութիւն (Physique), Տարրաբանութիւն (Chimie), Երգ, Գծագր. Մարմնամարզ:

Է. ԴԱՍ. — Նոյն վերինին հետ՝ միայն Բարոյախօսութեան տեղ դրուած Փիլիսոփայութիւն:

Ը. ԴԱՍ. — Հայերէն լեզու և Հռետորութիւն. Գաղղ. Տաճկ. Գերմաներէն, Իտալերէն, Պատմ. Չափաբերութիւն, Բնաբանութիւն, Փիլիսոփայութիւն, Տոմարակալութիւն:

Աշակերտները 150ի կը հասնէին, 100ը գիշերօթիկ, մնացածն ալ ցերեկեայ: Միջնակարգ տիպար վարժարան մ'էր անիկա ամբողջ Կ. Պոլսոյ ազգային և օտար վարժարաններուն մէջ, իր ուսումնական ծրագրով, ներքին գեղեցիկ կարգաւորու-

թեամբ, նուագախումբով և մարզական խաղերով, ասրեկան թատերական փայլուն ներկայացումներով իրեն ղրքին արժանի համբաւ կը վայելէր:

Ահա հոտ էր, ինչպէս ակնարկեցինք, որ յատկապէս կը պատրաստուէր Մուրատ-Ռափայէլեան վարժարան եկող աշակերտութեան ընտրանին:

Սկիզբէն ի վեր, հակառակ տնտեսական դժուար պայմաններուն, Միաբանութիւնս սահմանած էր ֆաղկեղոնի վարժարանին մէջ կրթել տարուէ տարի 12 ձրիավարժներ:

Խումբ մը ֆաղկեղոնի Միւթարեան վարժարանի սաներէն - 1895

այդ թիւը բարեբախտաբար երթալով կ'աճի և 1895ին արդէն 30ի և յետոյ մինչև 40ի կը հասնի, որոնց ընտրութեան կարգադրութիւնը հետեւեալն էր, ըստ Միաբանութեան Ընդհ. Ժողովի հաւանութեան, որոնց մեծ մասը Գաւառացիներ:

Տրապիզոնի մեր դպրոցէն Տրապիզոնցիներ	4	հոգի
Պարտիզակի մեր դպրոցէն Պարտիզակցիներ	2	»
Նիկոմիդիայի մեր դպրոցէն Նիկոմիդացիներ	2	»
Մշոյ մեր վարժարանէն Մշեցիներ	3	»
Խորմու մեր դպրոցէն ռուսահայեր	3	»
Բերայի մեր վարժարանէն պոլսեցիներ	4	»
» » » պոլսահայ գաւառացիներ	2	»
Փաղկեղոնի մեր վարժարանէն պոլսեցիներ	6	»
» » » գաւառացիներ	3	»

Նախկին շրջաններուն յատուկ Հոգաբարձուներու ժողով մը կար որ ըստ բարոյական և ուսումնական արժանիքի՝ տարուէ տարի կ'ընտրէր 15-20 յառաջադէմ որք կամ չքաւոր աշակերտներ և զանոնք կը սահմանէր Մուրատ-Ռափայէլեանի մէջ բարձրագոյն կրթութիւն առնելու: Այդ պաշտօնը յետոյ կատարած է տեղական մեծաւոր Հայրը՝ Փաղկեղոնեան ու Բերայեան վարժարաններու տեսուչներուն հետ:

Փաղկեղոնեան վարժարանի վարիչներն եղած են՝ ի սկզբան Հ. Վարդան Շիշմանեան (1870-1873), յետոյ Հ. Մանուէլ Քաջունի՝ յատկապէս փափուկ շրջանի մը մէջ և արդիւնաւոր գործունէութեամբ (1873-1875). իրեն կը յաջորդէ գործունէայ և պատկառելի ղէմը Հ. Արրահամ Զարեանի նոյնպէս արդիւնաշատ և տասնամեայ երկար գործունէութեամբ (1878-1888): Իրմէ վերջ երկար տարիներ խղճամիտ

Փաղկեղոնի Միւթարեան վրժ.ի Տեսչական և Ուսուցչական մարմինը 1895ին

Ա. Կարգ, ճախեմ աջ. Tartalia (շեփոր). Carichepoulo (շաշնակ-երգ). Հ. Անանիա Գոնտաքճեան՝ Ուս. Հ. Մեսրոպ Սահակեան՝ Տեսուչ, Հ. Պողոս Քաֆթան՝ Ուսումնապ. Հ. Թադէոս Թովմաճան՝ Ուս. Հայերէն-գրակ. Sandos (Փրանս. գրկ.). Բ. Կարգ. Պր. Վենսան՝ Հսկ-ուս. Baux մարզ. Կովստաս Ոսկեան՝ Փրս-Հայ Թրգ. Մեղիոն Տերացուեան՝ Նկարչ., Ա. Ա. Հսկող. Արշակ Սիսեան՝ Հսկ-ուսուցիչ. Collin Թուագիտ. Roux Փրնս.

աշխատութիւն կը թափէ Հ. Մեսրոպ Սահակեան (1889-1898), յետոյ Հ. Դաւիթ Նազարէթեան (1898-1900), կարճ շրջանի մը համար Հ. Արիստակէս վ. Քասգանտիլեան (1900-1901), ապա վ. Հ. Յովհաննէս վ. Թորոսեան (1901-1903), ապա Հ. Աթանաս Տիրոյեան, ապա Հ. Յակոբ Տիրոյեան յետոյ կրկին անգամ վ. Հ. Արիստակէս Քասգանտիլեան, և հուսկ Հ. Թադէոս վ. Թովմաճան, որուն վիճակուցաւ ականատես ըլլալու ողբերգական կատարածին գեղեցիկ վարժարանին:

Ստուգիւ ցաւալի է կարգաւ տեղեկութիւնը զոր Հ. Թ. վ. Թովմաճան կու տայ Գերպ. Իգնատիոս Կիրեղեան Արքեպիսկոպ 1915 Փետր. 15 գրութեամբ, նկարագրելով վարժարանին զբաւումը պետական զինուորական իշխանութեան կողմէն՝ պատերազմին պատճառաւ, 1914 Հոկտ. 24ին, ուր Տեսչութեան և աշակերտութեան վտարումին դառն վշտին վրայ կ'աւելնայ անոր կսկծալի հրկիզումը 1915ի 21 Յունուարին:

Այդպէս քանի մը ժամուան մէջ մօտիկ կը դառնայ զրեթէ ամբողջապէս՝ հսկայ և հիանալի հաստատութիւնը որ 44 տարիներ անդադար ժիր մեղուններու փեթակի մը պէս հանդիսատես եղաւ հազարաւոր հայ տղոց դաստիարակութեան այնքան նուիր:

բական գործին՝ որուն համար Մխիթարեան Միաբանութիւնը չխնայեց իր լաւագոյն ուժերը, որուն համար շոյալեց խնամք, զոհողութիւն բարոյական և դրամական:

Եղով, կարծես վերածին ազգին զոհաբերութեան հետ ինք ալ պէտք է զոհուէր, որ մեր սուգն աւելի մեծ և մեր վէրքն աւելի խոր դառնար:

Ի.

ՄԽԻԹ ԲԱՐՁՐ. ՆԱԽԱԿՐԹԱՐԱՆ ՏՐԱՊԵՋՈՆԻ ՄԷՋ

Տրապիզոնը քաղաքը դպրոցական կրթութեան շնորհին կ'արժանանայ 1817ին՝ երբ Հ. Մինաս Բժշկեան հոն Մխիթարեան վարժարան մը կը բանայ այդ թուականին և առ Գերպ. Ազոնց Աբբահայր հաղորդածին համեմատ «Դպրատունն է ի ժամատան, և մանկունքն 60, զոր սկսաք նորոգ շինել ի հիմանց»: Թէեւ իբրեւ արձագանգ կրթական մեծ բարիքին տեղւոյն հասարակութիւնը կը խոստովանի 1819ին գրութեամբ՝ թէ Հ. Մինաս շինեց «Իւր ծախիւք զդպրատունն մեր քաղաքի, ծաղկեցոյց զուսումն, կրթելով զմանկունս ամենայն քրիստոնէից», բայց նախանձը շուտով կը խափանէ փրկարար գործը, և Հ. Մինաս կը ստիպուի թողուլ ամէն ինչ և ցաւով հեռանալ:

1846ին երկրորդ փորձ մը կը փորձէր Հ. Պետրոս Մինասեան անձնական ջանքերով վերականգնել կրթական գործը այնտեղ՝ 40ի չափ աշակերտներով: Այս անգամ ալ անձնուէր Մխիթարեանին արդիւնքները ժողովրդեան երախտագիտութեան կ'արժանանան, վկայ անոնց 1846ի գրութիւնը առ Գերպ. Գէորգ Հիւրմիւզ՝ թէ Հ. Պետրոս,

«Մեծ հոգ, մեծ ջանք ունի ազգին տղայոց յառաջդիմութեանը վրայ, մանաւանդ երբ տեսաւ թէ մեր սա ամէն խեղճութիւնները մեր անուսումնա մնալէն առաջ կու գայ կոր, առանց ատեն կորսնցնելու ձեռնամուկ եղաւ ազգին բոլոր տղաքը իր հայրենի գոգը ժողովելու, ու մենք տկար ու անկարող ըլլալով՝ յարմարաւոր տեղ պատրաստելու, հիմակ ու հիմայ մէկ անգարդ ու անշուք տան մը մէջ, թէպէտեւ մեծ դժուարութեամբ՝ բայց կը ջանայ կոր զանոնք կրթելու ու դաստիարակելու, մինչեւ որ Զեր Վեհափառութենէն մէկ բարեկարգ դպրոց մ'ունենալու շնորհքը ըլլայ մեր անարժանութեանը... Գիտենք անշուշտ՝ որ այս դպրատան տեսուչ շնորհուած ցարգ. Վ. Հ. Պետրոս Մինասեանին անխոնջ աշխատութեամբ քիչ ատենի մէջ պիտոր տեսնենք մեզի մէկ բարեկարգ, ընտիր ու լուսաւոր ազգ մը եղած, ու ամէն գիտութեամբ զարգարուած ու լուսաւորուած» են:

Զոհողութեամբ ու պարտքով 1847ին կը բացուէր ըղձացուած նոր դպրոցն ալ Հ. Պ. Մինասեանի ձեռքով. աշակերտներն արդէն 100ի հասած էին, և երբ և օր ըստ օրէ կը յառաջադիմէր, ան կրկին խափանուեցաւ նախանձի պատճառաւ:

Երկար եղան տարիներու ընթացքին ժողովրդեան դիմումներն ու աղաչանքը, վերջապէս երրորդ անգամ 1886ին դարձեալ Մխիթարեան միարան մը՝ Հ. Մինաս Նուրիխան բարեհաճութեամբ Մարմարեան Գերպ.ի կը բանար Մխիթարեան բարձրադոյն նախակրթարան մը չորս դասարանով: Դպրոցը կը գտնուէր քաղաքին կեդրոնը, օղաւէտ և գեղեցիկ դիրքով, օդասուն ամարանոցով մը թօց զիւղի մէջ:

Վարժարանին հետգհետէ զարգացումը հոն հրաւիրեց շատ մը տղաք նաեւ գաւառներէն, որով ունեցաւ ան նաեւ բնակարանի յաւելում 30 զիշերօթիկներու համար, կէսը կիսաթոշակ, մնացած 15 ալ ձրիավարժ, որոնց ծախսը կը հոգար Մուրատեան գործակալութիւնը (իւրաքանչիւրին համար տարեկան 4-500 ֆրանք). Ասոնցմէ զատ դեռ 52 ձրիավարժներ ալ կային ցորեկօթիկներուն մէջ, ինչպէս կը տեսնուի 1911ին: Աշակերտութեան թիւն 100էն 110ի բարձրացած էր արդէն 1894

Տրապիզոնի Մխիթարեան վարժարանի զիշերօթիկ սաներ - Տարեշրջ. 1911-1912

Կեդր. Հ. Թադէոս Թովմաճան (Տեսուչ), Գալիմ Հ. Սո. Սարեան, աջիճ՝ Հ. Ղ. Բժիկեան

Թուականին, երբ ընթացքը վեցամեայի կը վերածուէր: Հուսկ վաճառի և վարժարան ներու վրայ հսկող Ուսումնական ժողովին որոշումով կը վերածուէր գիմնազի (1910ին): Ահա ծրագիրը նախակրթարանի վերջին երկու տարիներուն և Կրթարանին

(gymnase).

- Ա. - Գրիտ. Հայերէն, Գաղղիերէն, Իտալերէն, Տաճկերէն, Պատմութիւն Սրբ. Թուաբանութիւն, Իրագիտութիւն, Գեղագրութիւն և Գծագրութիւն (Նկար):
- Բ. - Տարուան մէջ կ'աշխատէր նաեւ աշխարհագրութիւն:
- Գ. - Կրօնագիտութիւն, Հայերէն, Գաղղ. Իտալ. Տաճկ. Պատմութիւն (Եգիպտացւոց - Պարսից), Թուաբանութիւն, Աշխարհագր. Գեղագր. Գծագր.:
- Դ. - Կ'աշխատէր Բնական պատմ. (Երկրաբանութիւն), և Պատմ. (Ցունաց և մատենագր.):
- Ե. - Բարոյախօսութիւն, Հայերէն (քեր. աշխ. և գրաբար, Գրելու արուեստ-շարագր.) Գաղղ. Իտալ. Տաճկ. (քեր. և շրղր.). Պատմ. (Հռոմ. հանդերձ մտնգր.). Մատենագրութիւն և պատմ. ազգային. Թուաբանութիւն, Երկրաչափութիւն, Բնական պատմ. (Բուսաբանութիւն). Տիեզերագիտութիւն, Գծագրութիւն:
- Զ. - Բարոյախօսութիւն, Հայերէն (աշխ. գրաբար և Գրականութիւն), Գաղղ. Իտալ. Տաճկ. Պատմ. (Միջին դար). Երկրաչափ. Գրահաշիւ - Բ. պատմ. (Կենդանաբ.). Տոմարակալութիւն, Գծագր. (Միջին դար).

Ուր կ'աւելցուի թէ «Շրջանաւարտ թէ՛ ներքին և թէ՛ արտաքին աշակերտք որք բարի վարուց և Կրթարանիս չորրորդ տարւոյ վկայագիրն կը ստանան, կարող են անցնիլ ի Վենետիկ, շարունակելու իրենց ուսումնքն Մուրատ-Ռափայէլ Լիկէոնին մէջ»: Թէ՛ որքան զարգացած ու նախանձի դիրք ունէր այս Վարժարանը տեղական

ԱՌԻՆՁ Այս գիւղի դպրոցն ունէր 40 աշակերտներ, 1 նախապատրաստական և 3 վերին կարգեր, երեք արտաքին ուսուցիչներով՝ Փիլիպպոս Շեխիկեան, Աւ- շաւիր Կարապետեան և Պ. Վ. Գ. (1913ին). նախապէս՝ Պետրոս Մանասեան՝ նախ- կին Սան Մ. Ռ. վարժարանի:

ՈՂՈՒՆՔ Գիւղիս ղպրոցն ունէր երկու բաժիններ, մանչերու և աղջիկներու։ Ման-
չերու բաժինն ունէր 40 աշակերտ՝ չորս դասարանով, 2 նախապա-
տրաստական և երկու վերին. իսկ աղջիկներունը 20 աշակերտներով՝ երկու նախա-
պատրաստական դասարան, երկու արտաքին ուսուցիչներով՝ Առաքել Պօյաճեան և
Մովսէս Սուքիասեան (1912-13ին). նախապէս՝ Գասպար Միլլէթպաշեան,
Աւարտելէ առաջ ակնադիր Իգնատիոս Կարմիրեան։

Աւարտելէ առաջ ակնարկը Մշոյ վարժարաններուն՝ կ'արժէ մէջ բերել քանի մը տող 1906ի խմբական մէկ նամակէն՝ զոր յիշեալ թուականին Մշոյ վարժապետները կ'ուղղեն Ուխտիս Ընդհ. Աբրահօր՝ Գեւրպ. Իգնատիոս Արքեպս. Կիւրեւայ, տարիներէ ի վեր վայելած է Ձեր հայրական վեհ սրտին գորովն, բարոյական ու հիշատակն աջակցութիւններն ու երասխապարտ է Ձեզ։ Առանց Մ. Մխիթարեան (Մուրադ-Մխիթ.) վարժարանի, մտաւորական կեանքը գոյութիւն չպիտի ունենար գաւառիս մէջ։ Տեղւոյս հիշատակս արդեւ ոգեւայտ Հայ ժողովուրդը մտաւորական անեղ վիճի մը մէջ պիտի թաղուէր, երբ Ձեր բարեսրտութիւնը գրութեան ակնարկ մը չտողէր դէպի Տարօնոյ ժողովուրդը և չը հիմներ Մշոյ մէջ արդի վարժարանը — տաճար լուսոյ և ջանքի»։

୬୭.

ԽԱՐԲԵՐԴԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Մինչ կը ծաղկէին Պոլսոյ և գաւառներու մեր Մխիթարեան վարժարանները, 1912ին թախանձագին դիմումներ կը հասնէին խորհրդէն՝ Նահատակ Գերայ. Խարա-
յէլեանի և իր ժողովրդեան կողմէն՝ հոն եւս Մխիթ. վարժարան բանալու: Մխիթ.
Ուխտա կը հաւանէր, հրահանգ տալով Հ. Թադէոս Վ. Թոմաճանի՝ խորհրդի մէջ
կազմակերպելու նոր ձեռնարկը: 1912ի Սեպտեմբերի վերջերն էր, Հ. Թադէոս Վ.
դպրոցը կը բանար իբր բարձր Նախակրթարան և արդէն արձանագրուած էին հոն
շուրջ 200 ցերեկօթիկ աշակերտներ:

Մակայն իրերու ընթացքը կը փոխուէր։ Գործին սկզբնաւորութիւնն ու անոր խափանումը մէկ կ'ըլլար՝ անսպասելի պահանջներու և վերահաս արգելքի հետեւանքով։ Տեղի տալով սակայն կրկին թախանձանքներու՝ յիշեալ Հայրը կը շարունակէր տարի մը կըթական գործին նուիրուիլ հոն՝ ուր նախապէս ալ այնքան արդիւնաւոր կերպով աշխատած էր չորս տարի, ինչպէս երեք տարի ալ Մալաթիայի մէջ։

ՄԱՆԱԹԻԱՑԷՆ գատ, մեր Մխիթ. Հայրերն աշխատած են գաւառի ուրիշ կեդրոն-
 ժողովրդեան թախանձանքին վրայ և թոյլտուութեամբ Ուխտիս Վարչութեան՝ կը
 ձած էր յանուն Մխիթարեանց գրել տալ Պետութեան քով:

ቃጥ.

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ ՄԵՐՏԻՆԻ

1911ին Նահատակ իգնատիրոս Եպս. Մալոյեան իրեն վիճակուած նոր Թեմը դառնալուն՝ Թախանձանօք հետն առաւ տարաւ Ուխտիս երիտասարդ և կարող անձերէն մին՝ Հ. Պողոս Գասպարեան որ շուտով կազմակերպեց դպրոց մը և ըստ վանքիս Ուսումնական ժողովի հրահանգին՝ կիրարկել սկսաւ Մշոյ վարժարանին ծրագիրը։ Տարուէ տարի առաջ եկած արդիւնքներն և ապագայի գեղեցիկ յոյսերը չքացան մեծ աղէտով՝ որուն զոհ՝ գնաց նաեւ Հ. Պ. Գասպարեան, բնիկ Մերտինցի։

ቆቴ - ቆ፯.

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՈՐԲԱԽՆԱՄ ՋԵՌՆԱՐԿՆԵՐ

ՊՈՆՏՈՍ - ԿՈՎԿԱՍ եւ ՔԱՂԿԵԴՈՆ - ՖԻԵՍՍՈՅ - ՄԻԼԱՆ

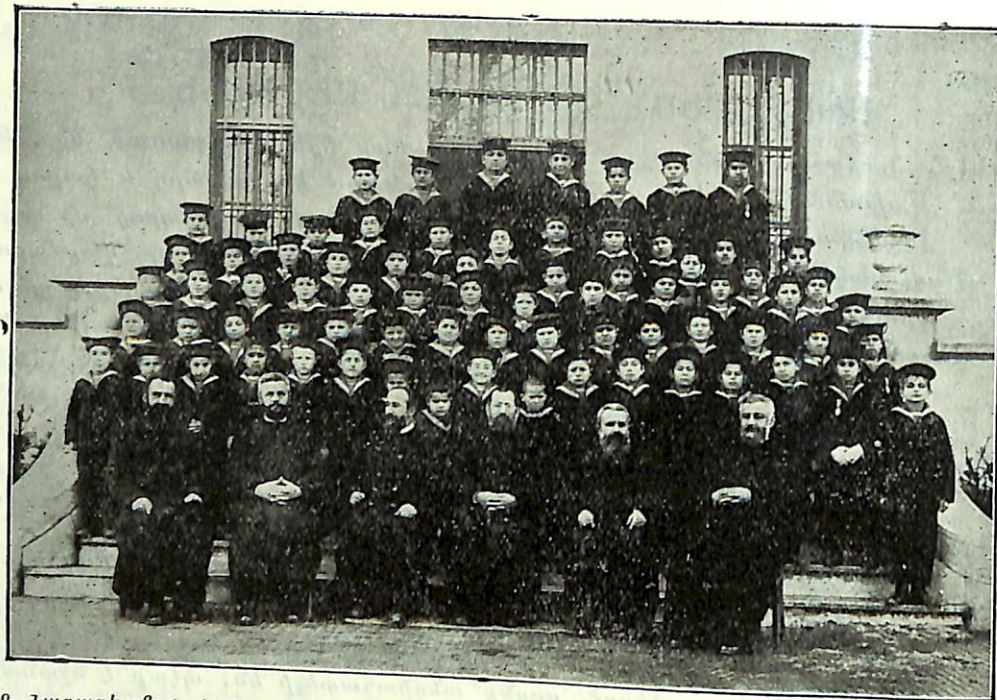
1916 Ապրիլ 5ին Ռուս բանակը Տրապիզոն կը մտնէր։ Ապր. 18ին հոն կը փութար Պաթմուհէն Հ. Տիմոթէոս Վ. Տէր Կիւլեան։ Բաց ի անոր կատարած ազգանուէր նախախնամական մեծ գործունէութենէն՝ իբրեւ լիազօր թեմական գործերու և կալուածներու՝ և գաղթականական գործերու, որոնք անգնահատելի են, պէտք է նշանակենք անոր որբախնամ-գալորոցական արդիւնաւոր ձեռնարկը։

1916 Նոյ. 13ին ան արդէն կը խնամարկէր 15 որբ. Ինկտ. 10ին կը բանար պաշտօնապէս Տրապիզոնի Մխիթ. դպրոցը. որբ—աշակերտները 35ի կը հասնէին և ուսումնները լեզուական և գիտական՝ կանոնաւոր յառաջեցին շուրջ երկու տարի: Ռուս յեղափոխութենէն յետոյ սակայն քաղաքական դիրքն ստիպեց, ու անխոնջ և անընկճելի վարժապետը 1918 Յունուար 22էն մինչեւ 1919 Նոյ. 13 Ենէասի պէս՝ գուրգուրոտ խնամդապետը 1918 Յունուար 22էն մինչեւ 1919 Նոյ. 13 Ենէասի պէս՝ գուրգուրոտ խնամքով առած իր որբերը երկար ողիսականներով շրջեցուց ամբողջ Կովկասը՝ նախ Պաթով առած իր որբերը երկար ողիսականներով շրջեցուց ամբողջ Կովկասը՝ նախ Պաթով, յետոյ Թիֆլիզ, անկից Վլատիկաւկաս, ապա Եկատերինոտար, հուսկ Եիսկ, ուսկից յաջողեցաւ անցնիլ Կ. Պոլիս և 1919 Նոյ.ին վենետիկ, ուր, փրկուած որբերը լաւագոյն բախտի արժանացան՝ հետեւելով ուսման և արուեստներու:

ԱՐհաւիրքի վաղորդայնին՝ ազգին քայքայուած նաւին բեկորները կը մնային՝ որոնց հարկ էր հաց տալ և կըթուփին։ Ահա այդ միւխարոտքեան պաշտօնին էր որ կը փառէր Մխիթ. Միաբանութիւնը, 1918ին, երբ Պապական Նուիրակ Գերպ. Dolci, որ կանխաւ այնքան հայ կեանքեր փրկած էր մահուանէ, որբերուն վրայ դարձուց իր գուրգուրանքը։ Քահանայապետական յատուկ հրամանով մը որբերն յանձնուեցան Մխիթ. Հարց, որոնք Քաղկեդոնի Ֆրանս. Վեղարաւորներու շէնքին մէջ կազմակերպեցին բարոյական և ուսումնական կըթուփինը՝ յանուն հայասէր Ս. Պապին «Բենեպեցին բարոյական և ուսումնական կըթուփինը՝ յանուն հայասէր Ս. Պապին «Բենեպեցին ժե. Որբանոց»ին, նպաստներով բարեգործ Near East Relief, ողբ. Հ. Անտոն Տէլիբիշի, և իտալական Ծովակալ Մորթուլայի։

Օրէն օր կը զարգանար բարեկարգ Հաստատութիւնը աւելի քան 70 որբերով, երբ Յունական պարտութենէն վերջ 1922ին հարկ տեսնուեցաւ Կ. Պոլիսը թողուլ։ Իտալ. Նախարարութեան մարդասէր հաճութեամբ՝ Տեսչութիւն և որբեր փոխադրուեցան Իտալիա՝ Ֆիեհսոյ գիւղը՝ Միաբանութեանս յատուկ ամառանոցին մէջ, և հոս ալ վայելեցին յաջորդ Ս. Պապին հայրական խնամքն և նպաստները (20,000)։

Որբերուն լաւագոյն ապագայ մը հոգալու դիտաւորութեամբ՝ Միաբանութիւնս իր զոհողութեամբ և Մուսսուլինիի կառավարութեան նպաստներով՝ Որբանոցը փոխադրեց Միլան, և բաց ի ներքին կրթութենէն և ազգային լեզուի և պատմ. և այլ դասերէն,

Հ. Գ. Լազարեան, Հ. Բ. Աստուր, Հ. Խ. Սիման, Հ. Բ. Տիրոյեան, Հ. Ե. Ալրոյ, Հ. Բ. Շամամանեան

զանոնք զետեղեց օգտակար արուեստներու և արհեստներու վարժարաններ և արհեստանոցներ, մաս մ'ալ փոխադրելով Մ. Ռափ. վարժարան բարձրագոյն ուսման։ Սոյն գործին մէջ մեր վաստակաւոր Հայրերն եղան՝ Հ. Յակոբ վ. և իրեն օժանդակ՝ Հ. Բենիկ վ. Հ. Եփրեմ, Հ. Խորէն և Հ. Գարեգին վ. Կ. Պոլսոյ մէջ։ Որբերու այդ Ա. Խումբէն վերջ 50եակ մը որբեր ալ Յունաստանէն եկան. ասոնք ալ ի սկզբան ինստիտուցիոն մէջ Տեսչութեան տակ Հ. Վրթանէս վ. Խան. պէկեանի՝ գործակցութեամբ Հ. Դանիէլ վ. Ստեփանեանի, Հ. Եսայի վ. Տայեցեոց և Հ. Գր. վ. Սարգսեանի ապա. ղրկուեցան Միլան նախկին խումբին միանալու։ Որբախնամ - կրթական գործը և մեր Համալսարանական սաներու հսկողութիւնը շարունակեցին Հ. վ. Խանպէկեան, Հ. Յակոբոս վ. Բոսպորյան և հուսկ Հ. Գա. րեգին Լազարեան, Հոն գործեցին նաեւ Հ. Ս. Երեմեան, Հ. Թ. Թումաճան, Հ. Բ. Մարգարեան, Հ. վ. Հացունի, Հ. Ե. Պապիկեան, Հ. Կ. Քիպարեան, Հ. Մ. Թաշ. ճեան, Հ. վ. Յովհաննէսեան եւն. 1933 թուականին երբ արդէն ձեւացած էին որբերը և պատրաստ կեանքին մէջ նետուելու և յաջողելու համեմատ իրենց առած խնամ. քին, կրթութեան և արուեստին՝ փակուեցաւ Միլանու Միսիթ. վարժարանը։

Ամփոփեց Հ. Եղիս. ֆէշիպեան

ՄՈՒՐԱՏ - ՌԱՓԱՅԷԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՄԻՋԱՎԱՅԻՐԸ - ԿԵԱՆՔԸ - ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

ՄԻՋԱՎԱՅԻՐԸ

Վենետիկ՝ հռչակաւոր ուխտավայր գեղեցկութեան իր բնական ու գեղարուես. տական զգլխիչ հմայքով՝ յատուկ աղերսով մը կապուած է Հայութեան՝ իր լճակին ծոցը հանգչող Ս. Ղազարու շնորհիւ, որու կեանքին ու գաղափարականին արտա. ցոլացումն է քաղքին մէջ իր Մ.-Ռ. վարժարանը։ Միեւնոյն Վենետիկեան գեղեցիկ մթնոլորտին տակ զետեղած է Նախախնամութիւնը թէ՛ հայ վերածնունդի որբանը, փոքրիկ բայց գաղափարի պէս մեծ, ընդարձակ ու անմեռ, և թէ՛ այդ լուսաւորութիւնը հեռունները տանող, դէպ ի ազգային շրջանակները սփռող իր աշխարհիկ գործօն մար. մինը՝ վարժարանը, ուր զանազան վայրերէ կը խմբուին պատանիներ՝ Կալկաթայէն, Փոքր Ասիայէն, Կովկասէն, Պոլսէն. հայ՝ ամէնքը, բայց սահմաններով անհունապէս անջատուած, կու գան, կը միանան հոս մտաւոր ու բարոյական սնունդի միութեամբ թրծուելու։ Ու վարժարանը՝ հայրենի տուն մը կը դառնայ ստուգապէս, ուր դաս. տիարակները՝ սրտոտ հայրեր, գուրգուրանքով կը խնամեն իրենց յանձնուած ազգին զաւակները, որոնք կը սորվին հոս զիրար սիրել, համաձայնիլ իրարու, համագոր. ծակցիլ, սիրել կրօնքն ու Հայրենիքը՝ որուն խոր ծանօթութիւնը կը ստանան տոհմային ուսմանց լուրջ աւանդումով։

Վենետիկ իր անսովոր գեղով, լոյսի ու երգի խաղերով և ներդաշնակութեամբ Միսիթարեան Սաներու նկարագրին ու հոգեբանութեան կազմին մէջ կատարած է շատ կարեւոր դեր մը։ Վենետիկ միջավայրը անտեսել անկարելի է՝ երբ կը խօսուի վարժարանէն ելած բանաստեղծ մտքերու, Թերզեանի, Հեքիմեանի, Վարուժանի և ուրիշներու վրայ, որոնց երեւակայութիւնը ազդուած է մեծապէս անոր կենդանի ու զանազանեալ գոյներէն, գեղեցիկ արշալոյսներէն ու երկնային վերջալոյսներէն, անոր պաշտօններուն քանդակազարդ շքեղութենէն և իր լճակին հանդարտ ու կակուղ վէտ. վէտումներէն։

Միջավայրի գեղեցկութեան հետ՝ որ կը խօսի հայ պատանիներու սրտերուն, այն պաշտօն ալ՝ ուր կը բնակին անոնք, կը ներշնչէ շարունակ վեհութեան ու ազնուութեան զգացումներ իր ճարտարապետական հրաշալի գծերով։

Ռափայէլեան վարժարանը կը բացուէր նախ 1836, սեպտ. 11-ին, մեծ ջրանց. քին դիւթիչ երկայնքին վրայ՝ շողջողուն Բեզարոյ պալատին (Palazzo Pesaro)